

Kültürel Miras Olarak Tokat'ta Bakırcılık ve Gelenekte Bir Kadın Usta: Halime Küçük

Coppersmithing in Tokat as Cultural Heritage and a Woman Copper Master in Tradition: Halime Küçük

Öz

Muhammed AVŞAR*

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/Türkiye.
muhammed.avsar@gop.edu.tr.
ORCID: 0009-0007-8862-5994
ROR ID: ror.org/01rpe9k96

Gönderilme Tarihi / Received Date

30.12.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date

09.03.2025

Yayın Tarihi / Publication Date

21.03.2025

Atıf/Citation: Avşar M., Kültürel Miras Olarak Tokat'ta Bakırcılık ve Gelenekte Bir Kadın Usta: Halime Küçük, 31, 411-434
doi.org/10.30767/diledeara.1610022

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlеме.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The copyright of the articles published in our journal belongs to our journal and is published as open access in accordance with CC-BY-NC-ND licenses.

tded.org.tr | 2025

Kültür, bir milletin kolektif hafızasında yer edinmiş olan ve o milleti bir arada tutan değerlerin tamamıdır. Anadolu'da bazı şehirler çok zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bu şehirlerden biri de tarih boyunca kültürler kavşağı konumundaki Tokat'tır. Şehir, Anadolu'daki Türk tarihinin hafıza mekânlarından biridir ve geleneksel meslekler bağlamında oldukça zengindir. Bu mesleklerden biri de bakırcılık olup Tokat'ta hâlâ mesleği icra eden zanaatkarlar mevcuttur. Halime Küçük, bu zanaatkarlardan biri olarak yaklaşık otuz yıldır bakırcılık mesleğini eşiyle birlikte sürdürmektedir. Halime Küçük usta-çırak ilişkisiyle yetişmiştir ve mesleği eşi Mehmet Küçük'ten öğrenmiştir. Bakırın levha hâlinde ürüne dönüşmesi sürecine kadarki bütün işlemleri yapabilmektedir. Halime Küçük'ün meslekte ustalık seviyesine ulaşması ve geleneksel yöntemleri kendi tasarımlarıyla sentezlemesi onu özgülün kılan etkenlerdir.

Çalışmada, Tokat'ta bakırcılık geleneğinin tarihçesinden ve Tokat'ın tek kadın bakır ustası olan Halime Küçük'ten söz edilmiştir. Çalışma; bakır ustası Halime Küçük'ü tanıtmayı ve onun bakırcılık geleneği içerisindeki yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma esnasında literatür taraması, gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda makale, seyahatname, kitap, tez vb. kaynaklardan faydalanılmış; Halime Küçük ve ustası Mehmet Küçük'le görüşmeler gerçekleştirilmiş, ayrıca icra ortamında gözlemler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: folklor, kültürel miras, Tokat, bakırcılık, Halime Küçük.

Abstract

Culture is all the values that have taken place in the collective memory of a nation and keep that nation together. Some cities in Anatolia have a very rich cultural heritage. One of these cities is Tokat, which has been a crossroads of cultures throughout history. The city is one of the memory places of Turkish history in Anatolia and is very rich in terms of traditional professions. One of these professions is coppersmithing and there are still artisans in Tokat. Halime Küçük, as one of these artisans, has been working as a coppersmith with her husband for nearly thirty years Halime Küçük grew up in a master-apprentice relationship and learnt the profession from Mehmet Küçük. She is able to perform all the processes from the copper sheet to the product. As a woman, reaching the level of mastery in the profession and synthesising traditional methods with her own designs are the factors that make her unique. Due to these factors, such a study was decided.

In the study, the history of the coppersmithing tradition in Tokat and Halime Küçük, the only woman coppersmith of Tokat, were mentioned. The study aims to introduce the coppersmith Halime Küçük and to determine her place in the coppersmith tradition. Literature review, observation and interview methods were used during the research. In this direction, sources such as articles, travelogues, books, theses, etc. were used; interviews were conducted with Halime Küçük and her master Mehmet Küçük, and observations were made in the performance environment.

Keywords: folklore, cultural heritage, Tokat, coppersmithing, Halime Küçük

Giriş

Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve nesilden nesle aktardığı maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür. Toplulukları millet yapan ve onu diğerlerinden ayıran temel unsur olan kültür, “Bir milleti diğerlerinden farklı kılan yaşam biçimleri ve her milletin kendisine has olan millî değerleridir.” (Ergin, 1986, s. 31-37) ve “bir halkın yaşama tarzıdır.” (Turan, 1994, s. 36). UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde kültür, “Bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu” olarak ifade edilir (UNESCO, 1982). Bu değerler başka kuşaklara ve başka zamanlara aktarılmadığında “kültür” olma özelliği kazanamaz (Kolaç, 2009, s.20). Bu sebeple kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması oldukça önemlidir.

Günümüzde, kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak UNESCO tarafından önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan biri 2003’te imzalanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”dir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlamaktadır (Oğuz, 2009: 8). Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras kapsamına giren alanlar şu şekildedir:

-Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (efsaneler, halk hikâyeleri, destanlar, masallar, atasözleri, fıkralar vb.),

-Gösteri sanatları (karagöz, kukla, meddah, halk tiyatrosu vb.),

-Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (doğum, nevrüz, nişan, düğün, vb. kutlamalar),

-Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (halk hekimliği, halk takvimi, geleneksel yemekler, halk meteorolojisi vb.),

-El sanatları geleneği (bakırcılık, dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, halk mimarisi).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin özellikle korunmasını istediği beş halk kültürü alanından biri olan “El Sanatları Geleneği”, dünyadaki üretim ve tüketim tarzlarının değişmesiyle birlikte hızla ortadan kalkmaktadır. Bugün ülkemizde birçok geleneksel meslek, çırak bulamayan son ustaların elinde sonsuza dek yok olacaklar anı beklemektedir (Oğuz, Aydoğan vd. 2005: s.4). Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmenin ana hedeflerinden biri insanlığın kültürel mirasının unutulmasına engel olmak ve bu mirasların bir biçimde gelecek kuşaklara aktarımını sağlamaktır (Oğuz, 2008: s.10).

Makineleşmenin olmadığı geçmiş dönemlerde el sanatlarının toplumların günlük ihtiyaçlarını karşıladığı bilinmektedir. Geçmişten günümüze insanoğlu beslenme, barınma, avlanma, giyim, süslenme, eğlence gibi birçok ihtiyacını karşılamada çoğunlukla el sanatları ürünlerinden yararlanmıştır (Arlı, 1984, s.41). İhtiyaçları karşılamak amacıyla üretilen ürünlerin, zamanla el sanatı niteliği kazanması insanın duygu ve düşüncelerinin geliştirdiği estetik anlayışının sonucudur (Işık, 2012, s.9). Geleneksel el sanatları, ürünlerin dışında bu ürünleri ortaya çıkaran usta, ustanın ürünleri yaratma süreci, bu süreçte kullandığı malzemeler, teknik ve yöntemler kültürel mirasın anlaşılması ve korunması açısından önem taşımaktadır.

Türk el sanatları Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada gelişmiş ve zengin bir kültürel miras yaratmıştır. Türklerin göçebe yaşam tarzı el sanatlarının çeşitlenmesinde ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde el sanatları büyük gelişme göstermiş ve günümüze kadar ulaşan pek çok değerli eser ortaya çıkmıştır. Türk kültüründe ebru, hat, çinicilik, dokumacılık, tezhip, bakırcılık, cam işlemeciliği, taş işçiliği, minyatür, demircilik ve ahşap oyma gibi el sanatları yer almaktadır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde üretilen el sanatları ait oldukları yörelerin kültürel değerlerini yansıtır. Ayrıca onu tasarlayan ve üreten kişilerin zekâlarını, yeteneklerini, kişisel özelliklerini ortaya koyar (Ünal, 2023, s.161).

El sanatlarında kabul gören sınıflandırma türü, kullanılan hammaddeye göre yapılan sınıflandırmadır. Hammaddeye göre sınıflandırma yedi ana grupta incelenmiştir. Bunlar: “mammaddesi lif olan el sanatları, hammaddesi ağaç olan el sanatları, hammaddesi taş olan el sanatları, hammaddesi toprak olan el sanatları, hammaddesi deri olan el sanatları, hammaddesi ince dallar, saplar ve ağaç şeritleri olan el sanatları ve hammaddesi maden olan el sanatlarıdır” (Arlı, 1987, s.39-56). Hammaddesi maden olan el sanatları içerisinde altın işlemeciliği, bakırcılık, demircilik, bıçakçılık, bıçkı yapımı, kalaycılık, nalbantlık, gümüşçülük, semavercilik ve tenekecilik yer almaktadır (Oğuz, Aydoğan vd. 2005, s.6-7). Bu çalışmada hammaddesi maden olan el sanatlarından bakırcılığın geçmişten bugüne Tokat'taki gelişimi ve bu zanaatı Tokat'ta yaşatmaya çalışan ustalardan biri olan Halime Küçük üzerinde durulmuştur.

1. Kültürel Miras unsuru Olarak Tokat'ta Bakırcılık

Bakır, insanlık için oldukça önemli bir maddedir. Tarihî süreçte Bakır Çağı'nın varlığı bu maddenin yarattığı değişimin bir ifadesi olarak düşünülebilir. Üç temel maden olan bakır, demir ve tunç; tarımdan askerî hizmete, mutfaklardan ulaşımda kullanılan araba ve hayvanların ekipmanlarına kadar insan yaşamında kolaylaştırıcı temel etkilere sahip olmuştur (Aktüre, 1994, s.92). Bakır, birçok ev ve mutfak eşyası imalatında, top ve tüfek yapımında kullanılan tunç ve piring yapımında ve 18. yüzyıldan sonra savaş gemilerinin kaplanmasında levha imalinde kullanılmıştır (Genç, 1987, s.164). Metalik hâlde olan bakır dış etkilere karşı dayanıklı olduğu için “tükenmez metal” olarak da anılmaktadır. Bakırın yüzeyinde oluşan bileşikler bakırın farklı renklerde görünmesini ve dış şartlara karşı uzun süre dayanmasını sağlamaktadır (Bezirci, 2001, s.23).

Anadolu'da bakır madenciliğinin tarihi yaklaşık on bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Çatalhöyük'te yapılan arkeolojik kazılar sonucunda cevherin rafine edilmesiyle bakır elde edildiği ortaya çıkarılmıştır. Çayönü, Çatalhöyük ve Suberde kazılarında, doğal bakırdan dövme tekniğiyle yapılmış MÖ 7000'e ait iğne, kanca, biz gibi küçük aletler ve bazı süs eşyaları bulunmuştur (Ünal, Tuncel vd. 2016, s.2).

Anadolu'da bakırın işlenmesi ve insanların kullanımına sunulması noktasında ön plana çıkan şehirlerden biri olan Tokat, tarih boyunca jeopolitik konumundan ötürü Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Tokat'ın bakırcılık zanaatında ön plana çıkması, bakırın antik dönemlerden beri işlendiği yerlerden biri olmasıyla ilişkilidir. Horoztepe'de İlk Tunç Çağı'nda bakır ve tunçtan yapılmış eşyalara rastlanması (Özgüç ve Akok, 1958, s.8-9), Tokat'ta bakırcılığın tarihinin eskiliğini de ortaya koymaktadır. Horoztepe'deki bulgular Tokat'ın o dönemde biri Troia ve Ege dünyası içinde, ötekiyse Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yer alan başlıca iki madencilik okulundan biri olduğunu göstermektedir (Sevin, 2003, s.135). Tuncun elde edilmesinde bakıra duyulan ihtiyaç o dönemde Tokat'ın bakır açısından zenginliğini de ortaya çıkarmaktadır. Gü-

nümüzde Anadolu'daki eski yerleşim merkezlerinin dışında kalan ve İlk Tunç Çağı'na ait bakır cevherlerinin ergitilmiş olduğu şimdilik bilinen tek yer, Tokat ilinin Almus ilçesindedir (Kaptan, 1989, s.150). Almus ilçesi Bakımlı ve Gevrek köylerinde, Erbaa ilçesinin Kozlu bucağı Gümüşlük mevkiinde (Kaptan, 1989, s.151-154) ve Artova ilçesinin Karaoluk köyü Ağaçalı mevkiinde (Tızlak, 1995, s.644) bakır madeni üretimi yapılmıştır. Erbaa ilçesine 28 km. mesafede bulunan Gümüşlük eski Madencilik mevkiindeki madencilik faaliyetlerinin, takriben MÖ 4'üncü binyıl başlarından itibaren işlevini binlerce yıl süreyle devam ettirmiş olan Anadolu'ya ait tek buluntu yeri olduğu bildirilmektedir. Burada bulunan bakır mineralizasyonunun; Anadolu'da bilinen en eski bakır madenciliğine işaret ettiğine, bu nedenle sadece Türkiye madencilik tarihi için değil, dünya madencilik tarihine de katkı sağlayan bir örnek olduğuna dikkat çekilmektedir (Kaptan, 1979, s.161). Ancak bahsi geçen yerlerde üretilen bakır madeninin işlendiği tesisler ile bu işlemlere ait buluntulara henüz rastlanmamıştır. Muhtemelen buralardan elde edilen bakır taşınarak işlenmek üzere başka yerlere götürülmüştür. O dönemin şartlarında bakırın ve kalayın tunç elde etmek için nakledilmesi ve işlenmesi büyük bir emeğin ve ustalığın da göstergesidir.

Doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde iki milletlerarası ticaret yolunun ortasında yer alan Tokat, Danişmendlilerden itibaren Selçuklu ve Osmanlı dönemi ulaşım sisteminde önemli bir kavşak ve ticaret merkezi hâline gelmiştir (Şimşirgil, 1990, s.260). İstanbul'dan Bağdat ve Tebriz'e giden yollar ile Samsun'dan Şam'a giden yolların kesiştiği bir kavşak noktasında yer alması Tokat'ı önemli bir ticaret, sanat ve kültür merkezi hâline getirmiştir (Açıknel, 2015, s.135).

Antik Çağ'dan sonra Osmanlı Devleti dönemine kadarki dönemde Tokat'ta bakırcılıkla ilgili eldeki veriler yetersizdir. Osmanlı döneminde de Tokat'ta bakırcılığın ne zaman başladığına ilişkin kesin bilgiler yoktur. Ancak bakıra Osmanlı toplumunda büyük rağbet gösterilmesinden hareketle Tokat'ta resmî kayıtlardan öncesinde de bu zanaatın varlığı kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra Anadolu ve Balkanlar'da bakır cevheri yoğun bir şekilde işlenip kullanılmıştır. Bu dönemde sayısı oldukça fazla olan bakır madeninin işlendiği atölyelerin en bilinenleri Balkanlarda Priştine, Üsküp ve Saraybosna'da; Anadolu'da ise Gaziantep, Maraş, Siirt, Muğla, Mardin, Diyarbakır, Erzurum, Malatya, Trabzon, Giresun, Elazığ, Ordu, Sivas, Tokat, Çankırı, Çorum, Kayseri, Burdur, Denizli, Afyon, Amasya, Kastamonu, Konya, Kütahya, Balıkesir, İstanbul, Edirne ve Bursa'da bulunmaktadır (Ulurasba, 2005, s.16). Bakırdan yapılan gereçlerin Osmanlı mutfak kültüründeki yeri dışında, ihtiyaç hâlinde satılarak paraya dönüştürülebilmesi bakıra olan rağbeti artırmıştır (Şimşirgil, 1990, s.270).

15. yüzyıl tahrir defterlerinde bakırcıların (kazgani) Tokat'taki varlığı dikkat çekicidir. 1455 tarihli tahrir defterlerinde Tokat'ta kayıtlı 8 bakır dükkânı varken 1485 yılında bu sayı 42'ye yükselmiştir. 1455'teki 8 bakır ustasının tamamı Müslümandır. 1485 yılında ise bakır ve kalay zanaatıyla uğraşanların 25 tanesi Müslüman 17 tanesi gayrimüslimdir. 1485 yılında alet imaliyle ilgilenen esnaf sayısı toplamda 134 iken bunların %31'i bakırcı-kalaycıdır ve esnaflar arasında en fazla sayıya sahip meslek grubu bakırcılardır (Şimşirgil, 1990, s.274). 1455 yılından 1485 yılına kadar bakırcılığa rağbetin %525 artması ancak arz talep durumu ve mesleğin ekonomik getirisinin tatmin edici olmasıyla açıklanabilir.

16. yüzyılda da Tokat'ta bakır üretim yerlerinin (kalhaneler) var olduğunu gösteren yazılı kayıtlar mevcuttur (Kuntay, 2015, s.509). Anadolu bakır metalürjisinde, Tokat'ta bulunan bu kalhanelerin önemli bir yeri vardır. Kalhane; Osmanlı döneminde maden ocaklarında ham hâle getirilen altın, gümüş ve bakır madenlerinin saflaştırılarak külçe hâline getirildiği tesislere verilen

isimdir. Bu türden tesisler, imparatorluğun sahip olduğu maden ocaklarının yanında bulunabildiği gibi, yakınında bir maden ocağı bulunmayan veya herhangi bir şekilde maden üretim faaliyetine sahne olmayan yerlerde ve şehirlerde de bulunabilmektedir (Tızlak, 1995, s.643). 1568 tarihli bir mühimme defterinde bakırın dışarıya çıkmamasıyla ilgili tedbir bâbında Tokat, Amasya ve Sivas kadılarına gönderilmiş bir emir mevcuttur. Belgeye göre bakırın o dönemde Tokat'a Kastamonu-Küre'den geldiği görülmektedir (Şimşirgil, 1990, s.272).

17. yüzyılın ikinci yarısına ait vergi defterlerinde Tokat'ta bakır tasfiye tesislerinin olduğunu belgeleyen "kalhane mukâtaası" kayıtlarına rastlanmıştır (Genç, 1987, s.163; Şimşirgil, 1990, s.272). 17. yüzyılda, Tokat'ta bakırcılığın ne derece yaygınlaştığı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı eserine de yansımıştır. Çelebi, "Tokat Şehri Halkının Beğenilen İşleri" başlığı altında; Tokat'ta bakırcılıkla ilgili olarak, "Kazancı işinden sahan ve tencereleri Kastamonu, Belgrad ve Bosna'da işlemek ihtimali yoktu; zira bütün kap-kacağı kalemkâr işi savatlıdır" ifadelerine yer vermiştir (Kahraman, 2010, s.103). Evliya Çelebi: "Kara ve deniz gezginleri içinde bu yeryüzü yedi iklim sayıldığında, bu Tokat şehri yedi beldedendir. Mısır ve Bağdat'tan başka Şam, Halep, Ayıntab, Diyarbakır, Tire, Manisa ve İzmir'dir. Sekizinci büyük şehir Tokat şehridir." (Kahraman, 2010, s.107) ifadeleriyle 17. yüzyılda Tokat'ın Osmanlı coğrafyasındaki yeri ve önemini özetlemiştir.

18. yüzyılın hemen başında 1701'de şehre uğrayan seyyah Tournefort, Tokat'ı "Küçük Asya'nın ticaret merkezi" olarak nitelemiştir. O dönemde Tokat, kalhâne sayesinde Osmanlı ülkesinde bakır metalürjisinin en büyük merkezi konumundadır (Avşaroğlu, 2018, s.45). 18. yüzyılın sonunda Tokat'ta bakırcılık sektör hâline gelmiş ve Ergani'den getirilip işlenerek saf hâle getirilen bakıra "Tokat bakır" denmeye başlanmıştır. 18. yüzyılda Tokat kalhanesi devlet nazarında da çok önemli bir konuma ulaşmış hatta 1790 yılında Tokat dışındaki bütün kalhaneler yıkılmıştır (Tızlak, 1995, s.645-646; Beşirli, 2004, s.10). Tokat'ta 1786'ya kadar iki adet mirî kalhane mevcut olup bunlardan birisi Mevlevihane'ye, diğeri ise Tokat voyvodalarına bağlıdır. Daha sonra kalhane sayısı dörde çıkmıştır (Tızlak, 1995, s.647). Osmanlı'da Musul, Diyarbakır ve Tokat, bakır işçiliğini en fazla ileriye götüren şehirlerdir. Eski kayıtlardan, Tokat'ta yapılan bakır kapların hudut hariçlerine dahi sevk olunduğu öğrenilmektedir (Çetin, 1956, s.101).

19. yüzyıla gelindiğinde Tokat'ta bakırcıların verdiği vergi diğer bütün sektörlerin toplamıyla eşit bir seviyeye ulaşmıştır. 1808 yılında Tokat'taki bakırcı esnafına ait dükkân sayısı 300'dür ve sektörde çalışan insan sayısı 1000'dir (Tızlak, 1995, s.646; Genç, 1987, s.165; Beşirli, 2004, s.10; Açıkkel, 2012, s.221-222; Açıkkel, 2015, s.142). 19. yüzyılda Tokat kalhanelerinin ıslah edilmesi, Avrupa'yla rekabet edebilmesi ve üretimin artırılmasına dönük ciddi çalışmalar yapılmış hatta yurt dışından uzmanlar ve kalifiye elemanlar getirilmiştir (Tızlak, 1995, s.652- 653; Önsoy, 1988, s.56).

Tokat'ın ulaşım yollarının kavşağında yer alması; Osmanlı döneminde şehre sosyal, kültürel ve ekonomik zenginlik kazandırmıştır. Aynı zamanda birçok tüccar ve seyyahın şehre uğramasını sağlamıştır (Açıkkel, 2014, s.135). 19. yüzyılda Tokat'ı ziyaret etmiş olan seyyah, tüccar, devlet adamı, sanatkâr vb. birçok kişi Tokat'ın ticari hayatında bakırcılığın önemine dair izlenimlerini kaleme almışlardır. 19.yüzyılın başlarında Tokat'a uğrayan James Morier, o dönemde Tokat'ta yaklaşık 300 bakırcı dükkânı bulunduğunu kaydetmiştir (Morrier, 1816'dan aktaran; Açıkkel, 2015, s.142). Bunun dışında Fransa'nın Trabzon Konsolosu V. Fontainer (Beşirli, 2004, s.10-11), W. J. Hamilton (Avşaroğlu, 2018, s.50), Fransız seyyah Charles Texier (Avşaroğlu, 2018, s.57), Murray (Avşaroğlu, 2018, s.66), Vital Cuinet (Avşaroğlu, 2018, s.85) gibi pek çok kişi 19. yüzyılda Tokat'ı ziyaret etmiş ve eserlerinde Tokat'taki bakırcılık üzerine önemli bilgiler aktarmışlardır.

Tokat'ın bakırcılıkta ünü dünyaya yayılmış bir şehre dönüşmesinde; kalhanenin, bakır dükkânlarının ve bakır işlemede mahir yüzlerce ustanın yetişmesinin önemli bir rolü vardır. Tokat kalhanesi; dünyanın birçok yerinde maden yataklarının keşfedilmesi, teknolojinin hızla değişmesi ve iktisadi alandaki gelişmeler sonucu, dünya pazarlarına hâkim olmak isteyen dev firmalarla rekabet edemez duruma gelmiştir. Bunun sonucunda kalhane 1880'lerin sonunda kapanmıştır (Genç, 1987, s.168; Açıklık ve Sağırılı 2005, s.37). Buna rağmen bakır imalatı I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş; yolların askerî sevkiyata tahsis edilmesi, üretken erkek nüfusun da askere alınması gibi sebeplerden dolayı durmuştur. Savaş bittikten sonra tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de sanayileşme hareketinin başlaması ve makinenin insan gücü yerine kullanılması bakırcılığa darbe vurmuştur. Bu yüzden küçük bir sanat olarak bakırcılık hem eski önemini kaybetmiş hem de eski el işi güzelliğini seri imalata bırakmıştır (Acunsal, 1947, s.201-202'den aktaran; Kocatürk ve Şengül, 2015, s.385). II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tokat'ta sadece 40 bakırcı kalmış olup bunlardan üç dört tanesi büyük işler yapmıştır. Diğerleri ise çırak ve kalfaların emeğine bakan usta bakırcılardır (Asarkaya, 1936'dan aktaran; Kocatürk ve Şengül, 2015, s.385).

18. yüzyıldan yakın zamana kadar Tokat'ta bakırcılar ve kalaycılar Sulusokak bölgesinde yoğunlaşmıştır (Aktüre, 1981, s.159). I. Meşrutiyet'in ilanından sonra kuzey-güney doğrultusunda, Sivas valisi Halil Rifat Paşa tarafından 1886'da kentin ortasından geçen bazı tarihî yapıların yıkılarak bugün Gaziosmanpaşa Bulvarı olarak anılan bir kilometre uzunluğundaki Bağdat Caddesi'nin açılması, kentin doğu-batı aksınının yani Sulusokak'ın bulunduğu bölgenin önemini yitirmesine yol açmıştır (Cinlioğlu, 1973, s.38). Üretim ilişkilerinde ve teknolojiye meydana gelen değişim ve dönüşüm Sulusokak'ı da etkilemiş ve bölge bakır üretimi yönündeki avantajını kaybetmeye başlamıştır. 20.yüzyıl boyunca, sahip olduğu zanaatları sürdürmeye çalışan Sulusokak; nihayetinde modern teknolojiye yenik düşmüş ve 1980'li yıllardan sonra sadece yoksulluğu ile ön plana çıkan bir bölge hâlini almıştır (Kocatürk ve Şengül, 2015, s.402, 406).

Yüzlerce yıldır Tokat'la özdeşleşmiş olan bakırcılık zanaatı, her ne kadar eski şaşaalı günlerinden uzak olsa da günümüzde hâlâ az sayıda meslek erbabının özverisiyle yaşatılmaya devam etmektedir. Bakırcılık Tokat'ta sadece ekonomik bir faaliyet değil aynı zamanda yüzlerce yıllık kültürel mirasın devamı olarak telakki edilmektedir. Ancak az sayıda meslek temsilcisi sayesinde var olmaya çalışan bakırcılık zanaatı, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Eskiden Sulusokak bölgesinde hepsi bir arada bulunan bakır dükkânları artık yok denecek kadar azalmıştır. 2020 yılı verilerine göre Tokat merkez ve ilçelerindeki bakır ustaları Mehmet Küçük, Halime Küçük, Osman Unutmaz, Mustafa Yıldız, Bilal Çorbacı, İsmail Yıldız, Muhsin Yıldız ve Yusuf Yıldız'dır (Adıgüzel, 2022, s.159). Osman Unutmaz ve Mustafa Yıldız dışındakiler hâlâ bu mesleği sürdürmektedir. Tokat'ta dövme bakır işlemeciliği alanında geleneksel bilgiyi kültür ekonomisine dönüştüren bu kişiler arasındaki tek kadın usta Halime Küçük'tür. Çalışmanın devamında, meslekte bir farkındalık meydana getiren ve bakır işlemeciliğinde ustalık seviyesine ulaşan Halime Küçük'ün hayatı, sanatı ve meslekteki yeri üzerinde durulacaktır.

2. Tokat'ta Bir Kadın Bakır Ustası: Halime Küçük

Geleneksel meslekler, bir toplumun estetik anlayışının, ince düşünüşünün ve kültürel kodlarının dışı vurum şekillerinden olan el sanatı ürünlerinden kazanç elde etme kaygısıyla oluşmuş iş kollarıdır. Bu iş kolları, ait olduğu toplumun geçmişle bağını güçlendirir (Duman, 2011: iii). Bir üretim faaliyetinin geleneksel sayılabilmesi için, yerel topluluk ile çok uzun bir tarihi bağının olması ve geçim kaynağı ekonomisine dayanması gerekir (Yurtseven ve Kaya, 2010, s. 24). Gele-

neksel meslekler, millî kimliği besleyen önemli unsurlardandır ve zanaatkârlar sayesinde ayakta kalmaktadır. Tokat'ın bakırcılıkta geleneğe sahip bir şehir olması, günümüzde de bu zanaatın varlığını sürdürmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak birçok geleneksel meslek gibi bakırcılık da küreselleşmenin ve endüstrileşmenin etkisiyle eski önemini kaybetmek üzeredir. Endüstriyel alandaki gelişmeler makineleşmeyi ve seri üretimi beraberinde getirmiş; zanaata ve zanaatkâra verilen değer azalmıştır. Bakırcılık da bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. Seri üretim ürünlerin görünüş ve maliyet açısından daha cazip olması, zanaat mahsulü ürünlere gösterilen rağbeti düşürmüştür. Bunun sonucu olarak, meslekten yetişen ustaların yaşam koşulları zorlaşmış; ustalar ya mesleği bırakmak ya da seri üretim ürünleri dükkânlarına sokarak geçimlerini bu yoldan sağlamak zorunda kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen mesleğine olan sevgisinden dolayı geleneği yaşatmaya çalışan ustalar da mevcuttur. Bunlardan biri de hem ustası hem de eşi olan Mehmet Küçük'le birlikte 31 yıldır Tokat'ta bakır işlemeciliği yapan Halime Küçük'tür.

Halime Küçük, 1976 yılında 7 kardeşin 2. çocuğu olarak Tokat Zile'de doğmuştur. Eğitimine Zile'de başlamış; ilkokulu Zile Sakarya İlkokulunda, ortaokulu Alparslan Ortaokulunda, liseyi ise Zile Kız Meslek Lisesinde nakış bölümünde tamamlamıştır. Liseden sonra eğitim hayatına devam etmemiş, 1994 yılında 18 yaşındayken bakır ustası Mehmet Küçük'le evlenmiştir. O dönemde Mehmet Küçük'ün 39 yaşında ve üç çocuk sahibi olması Halime Küçük'ün ailesinin bu evliliğe karşı çıkmasına neden olmuştur. Fakat Halime Küçük'ün dedesinin onayıyla bu evlilik gerçekleşmiştir (KK-1). Böylece Halime Küçük, mesleği bakırcılık olan bir aileye gelin olmuştur. Halime Küçük'ün bakırcılıkla tanışması ve bu zanaata gönül vermesi de bu sürecin sonunda başlamıştır. Halime Küçük'ün bakırcılık zanaatındaki yerine geçmeden önce onun yetiştiği meslek ekolü hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Halime Küçük'ün hem eşi hem de ustası olan Mehmet Küçük şu an 70 yaşındadır ve yaklaşık 60 yıldır bakırcılık sektörünün içerisinde. Mehmet Küçük'ün babası Mevlüt Küçük ve amcası Kadir Küçük, Tokat'ın bilinen eski bakır ustalarındandır. Mehmet Küçük, bakırcılık zanaatını babası ve amcası sayesinde öğrenmiş ancak amcası Kadir Küçük'ten daha çok etkilenmiştir. Çünkü Kadir Küçük; geleneği güncelleyebilen, yenilikçi ve herkesin meslekte saygı duyduğu bir ustadır. Kadir Küçük'ün çocuklarından hiçbiri bakırcılığa devam etmemiş; Mehmet Küçük'ün babası Mevlüt Küçük silsilesiyle meslek devam ettirilmiştir. Mehmet Küçük'ün kardeşleri olan Yusuf Küçük ve Hacı İbrahim Küçük de bakır ustasıdır ancak onların çocukları da farklı sektörlerle yönelmişlerdir. Dolayısıyla ailede mesleğin hem icracısı hem de aktarıcısı olarak sadece Mehmet Küçük kalmıştır. Geleneksel bakırcılığı bütün yönleriyle yaşatması, meslek açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip olması ve mesleği devam ettirecek çıraklar yetiştirmiş olmasından ötürü; Mehmet Küçük'ün *Yaşayan İnsan Hazinesi* ünvanı alması için Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bir dosya hazırlanmaktadır. Mehmet Küçük; meslek çevresinde de itibar gören, ustalığına herkesin saygı duyduğu, Ahi kültürüyle yetişmiş bir zanaatkârdır. Bakırla ilgili olarak büyüklerinden edindiği geleneksel bilgiyi kendinden sonraki kuşaklara aktarmak için çocuklarını ve eşini de bakır işlemeciliği alanında yetiştirmiştir. Mehmet Küçük'ün üç oğlu da mesleği usta-çırak ilişkisiyle babalarından öğrenmiş; ancak iki oğlu, sektörün ekonomik koşullarından ötürü kendilerine başka meslek dalları seçmişlerdir. Sadece Mahmut Küçük, hâlen Olgunlaşma Enstitüsünde bakır üzerine usta öğreticilik yapmaya devam etmektedir. Mehmet Küçük'ün aktif olarak tezgâh başında mesleğini sürdüren ve ustalık seviyesine ulaşmış tek çırağı eşi Halime Küçük'tür (KK-1; KK-2).

Halime K  c  k' n bakırcılık serüveni, Mehmet K  c  k'le evlendikten sonra eşine yardım etmek için d kk na gidip gelmesiyle başlamıştır. unk  Mehmet K  c  k o dönemde Kültür Bakanlığına bakır malzeme yapıp satmaktadır ve iş yoğunluğu çok fazladır. Halime K  c  k, d kk na gidip geldikçe bakırcılığa merak salmış ve ustalık gerektirmeyen ufak tefek işleri yaparak eşine katkı sağlamıştır. Kendisi lisede nakış bölümünden mezun olduğu için yaptığı çizimleri bakır üstünde de denemeye karar vermiştir. Bakır  zerine işlediği motifler, figürler ve çizimler çok beğenilince bir anda kendini mesleğin içerisinde bulmuştur. Bakırcılık, toplumda kadın mesleği olarak görülmediği için ilk başlarda çok yadırganmıştır. İnsanlar onu bakır dövüp işlerken görünce şaşır-sa da bir süre sonra bu duruma alışmış hatta takdir etmeye başlamıştır. Kendisi de bundan destek alarak mesleğe yeni bir bakış açısı getirebileceğini düşünmüş, işine daha çok sarılmıştır (KK-1).

Halime K  c  k'e göre, kendisini başka ustalardan farklı yapan temel unsur; mesleğinde yeniliklere açık olması ve özgün modeller üzerine çalışmasıdır (KK-1). Zira ağın gereksinimlerine ayak uydurmak için geleneğin güncellenmesi ve yeniliklere adapte olması son derece önemlidir. Yaşam yeninin üzerine kuruludur ve yaşamdaki dinamizm yeniyile ortaya çıkar. Yaşamda yeni yoksa dinamizm de yoktur, açıkçası tat da yoktur ( zdemir, 2006: s.15). Zanaatın hangi dalında olursa olsun meslek erbaplarının kendini yenilemesi, geleneği geleceğe taşımak için olmazsa olmaz koşullardandır. Halime K  c  k de bu doğrultuda hep özgün olanın peşinde koşmuş, standardın dışına çıkmayı düstur edinmiştir. O nedenle, Halime K  c  k' n bakır üstüne işlediği motifler çoğu zaman kendi tasarım zevkini yansıtılmaktadır. Geleneksel kalıpları da kullanan K  c  k, genelde kendi özgün modellerini oluşturmasını: "Kalem nereye giderse ben de oraya gidiyorum. O anki ruh h ltime göre iziyorum" ifadeleriyle anlatmıştır (KK-1). Mehmet K  c  k, eşinin bakır işleme konusunda çok maharetli olduğunu, onun bakır üstüne işlediği motiflerin orijinal ve emsalsiz olduğu için dikkat çektiğini vurgulamıştır (KK-2). K  c  k, önce bakır levha üzerine keçeli kalemle motifleri işlemekte, daha sonra keskiyle bu çizimleri sanata dönüştürmektedir. Ancak tepsi gibi ince işçilik gerektirmeyen ürünlerde çizim ve işlemeler önce yapılırken ibrik gibi detay gerektiren ürünlerdeki işlemeler malzeme ortaya çıktıktan sonraya bırakılmaktadır (KK-1). Halime K  c  k, izim ve işlemeyle başladığı bakırcılığın; daha sonra bütün detaylarına hâkim olmuş ve geçen 30 yıllık süreçte mesleğin inceliklerini hem ustası hem de eşi olan Mehmet K  c  k'ten öğrenerek ustalık seviyesine ulaşmıştır. Bakır dövme, işleme, şişirme, harlama, model verme gibi bakırcılıkla ilgili işlemleri  rs, eki ve keski maharetiyle yapabilen Halime K  c  k; bakırın levha h linden ürüne dönüştüğü kalaylama işlemi dâhil bütün aşamalara hâkimdir. K  c  k, 2023 yılında bakır işlemeciliği icra dalında Kültür Bakanlığı sanatçısı ünvanını almıştır. Onun Kültür Bakanlığı sanatçısı  nvanı alması, yerelde ustalık belgesi olmadığı için muhatap bulamaması ve değer görmemesi sonucu yaşadıklarına bağlıdır. Halime K  c  k, kendisi gibi ömrünü bu mesleğe veren insanların verilen bir belgeyle değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. K  c  k bu durumdan duyduğu rahatsızlığı şu c mlerle ifade etmiştir: "Benim 30 senem bu tezg hın başında geçmiş, şu kadar saat kurs almadan usta olamıyormuşum. Ben buna karşıyım, asil tezg hın başında bu işin zahmetini çekmeden usta olunmaz. Ustalık k ğit üstünde 'usta' yazınca olunmuyor." (KK-1).

Halime K  c  k, bakırcılık zanaatını eşi Mehmet K  c  k'le birlikte Tokat Taşhan'da sürdürmektedir. Yaklaşık 10 metrekarelik bir dükkânda mesleğini icra eden Halime K  c  k, aynı zamanda Tokat'ın tek kadın bakır ustasıdır. Tokat'ta bakırcılık yüzlerce yıllık bir gelenektir ve Halime K  c  k bu geleneğin usta-ıracak ilişisine bağlı son temsilcilerindendir. Her ne kadar Tokat'ta bakırcılığın yaşaması için kurslar aılsa da aktif olarak bu mesleği sürdürebilecek, bu zanaatı ıracılıktan ustalığa kadar taşıyabilecek pek kimse kalmamıştır. 1800'l  yıllarda 300 bakır d kk nından bahsedilen

Tokat'ta şu an bu mesleği yapanların sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden edindiğimiz bir listeye göre il genelinde bakırcılık mesleğini aktif olarak devam ettirenler; Mehmet Küçük, Halime Küçük, Yusuf Yıldız, Muhsin Yıldız, Ahmet Yıldız, Bilal Çorbacı; kalaycılık mesleğini devam ettirenler ise Ahmet Bilge, Faruk Burtacı ve Ahmet Kalaycı'dır. Ancak bu isimler arasında kendi modelini oluşturabilen, yekpare ürün çıkarabilen ve kalaylama işlemi dâhil malı dükkândan çıkarmadan tek elden üretebilen sadece Mehmet ve Halime Küçük çiftidir. İşin emeği ve maliyeti yüksek olduğu için sadece dövme bakırcılıkla geçimini sağlayan kimse kalmamıştır. Ustalar da genelde dövme bakır işlemeciliğinden sektörde sıvama ya da Maraş işi adı verilen fabrikasyon ürünlere yönelmiştir. Mehmet Küçük ve Halime Küçük, dükkânlarında Maraş işi ürünlere de yer vermekle birlikte dövme bakır işine de aralıksız devam etmektedirler. Küçük çifti, bunun sebebinin sadece *meslek aşkı* olarak tanımlamaktadır (KK-1; KK-2). Halime Küçük, bakırcılıkta kendisinin yeri ve mesleğin bugünü hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Ben eşimle birlikte otuz yıldır bakırcılık yapıyorum. Eşim yaklaşık altmış yıldır bu işin içinde. Tokat'ta bakırın her aşamasını bilen ve uygulayan tek kadın ustayım. Biz bakırın dövme, işleme, cilalama, kalaylama vb. bütün işlemlerini hiçbir kapağa gitmeden tek elden yaparız. Bunu başka da yapan kimse yok. Kimi bakırla ilgilenir, kalay yapamaz; kimi kalay yapar, bakırcılıktan anlamaz. Biz hepsini yapan tek dükkânız Tokat'ta. Sadece bakır işlemek de yetmiyor, ona model vermek gerekiyor. Bu anlamda Tokat'taki tek modelci benim ve beni farklı kılan en önemli özellik bu. Bir de yekpare dediğimiz kaynak kullanmadan bir ürünü toplayarak yapmada Türkiye'de herkes Mehmet Usta'yı gösterir. Ben de mesleğin sırlarını ondan öğrendim ve öğrenmeye devam ediyorum. Böyle bir ustanın hem eşi hem de çırağı olmak benim için büyük bir şans. Bir ürünü kaynaksız ve parçasız yekpare olarak çıkarmak büyük bir ustalık ve emek işidir. Ancak sadece bakır işlemeciliğiyle bizim hayatımızı sürdürmemiz mümkün değil. Çünkü bizim bir haftada yaptığımızı sıvama yöntemiyle makinelerde anında yapıyorlar. Yüz ürün sipariş ediyorsunuz iki günde elinizde oluyor. Bizim buna ne fiyat ne emek ne de zaman olarak yetişmemize imkân yok. El işçiliği ürünleri sadece meraklıları ve değerini bilenler alıyor çünkü görünüş aynı ama el işçiliği pahalı. El işçiliği olanların müşterisi az olunca biz de Maraş işi ürünleri satarak evimizin ekmeğini sağlıyoruz. Vitrinimizde onlar olmasa aç kalırız çünkü el emeği çok zaman istiyor, o yüzden de pahalı oluyor. İnsanlar ışıltı olsun istiyor, süs istiyor. Makineler kalıbı koyduktan sonra hepsini aynı şekilde çıkarıyor. El işçiliği öyle değil, her üründe farklı bir şey deniyorum; ister istemez her şey aynı kalıpta ve simetride çıkmıyor. El işçiliği emek istiyor, zahmet istiyor, heves ve sabır istiyor. Öyle ürünler oluyor ki on kere toplayıp on kere harlaman gerekiyor, bu da ancak sabırla olacak bir iş. Şimdi kimse bununla uğraşmak istemediği için hazıra yöneldi. Biz bu mesleği zor şartlarda yaşatmaya devam ediyoruz çünkü bu mesleğe âşığız. Biz bu meslek ölmesin diye çırpınıyoruz ama tutuyorlar bizi dükkân icarından deftere sokuyorlar. Zaten malın bir sürümü de yok. Ne cumartesi ne pazarımız var, durmadan çalışıyoruz ama daha kendimize ait bir evimiz bile yok, buradan anlayın ki zanaatın karşılığı yok” (KK-1).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere sıvama yöntemiyle üretilen bakır malzemeler standart kalıplarda ve seri üretime dayalı olduğu için el emeğine dayalı ürünlerden çok daha uygun fiyata satılmaktadır. Emek ve maliyet açısından çok uygun olan bu ürünler el işçiliğine dayalı bakırcılığı neredeyse bitirme noktasına getirmiştir. Halime Küçük de sektörün bitme noktasına gelmesini usta-çırak ilişkisinin kalmamasına, Maraş işi denilen sıvama yöntemiyle yapılan bakır malzemelerin piyasaya hâkim olmasına ve zanaatı destekleyecek ciddi adımların atılmamasına bağlamaktadır. Ancak Halime Küçük, ustası Mehmet Küçük'le birlikte bütün zorluklara rağmen geleneksel bakır-

çılığı yaşatmaya devam etmektedir. Hâlen dükkânın önünden geçerken duyulan örs, çekiç sesleri mesleğin yaşam belirtilerini gösteren bir delil niteliğindedir.

Halime Küçük; dövme bakır işlemeciliğinde kazıma, kabartma ve çökertme tekniklerini kullanmaktadır. Kazıma tekniği, keskiyle bakır levhanın kazınması ve levhaya motifler verilmesidir. Kabartma tekniği ise levhaya içten ve dıştan çekiç darbeleriyle şekil verilmesine denir. Verilecek şekle ve motife göre çökertme ya da kabartma işlemleri uygulanır. Bu işlemlerde beden gücü önemlidir çünkü kabartma ve çökertme teknikleri bakırı dövmeye dayalıdır. Örneğin tabloların yapımında düz levhalar önce keskiyle işlenir ve motifler oluşturulur. Daha sonra örslerin üstünde gerekli yerlere çekiçle dışa doğru kabartma tekniği uygulanır (KK-1).

Yapılan görüşme ve gözlemler sonucu bakırcılığın bir matematiğinin ve geometrisinin de olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bakır levhalar, öncelikle üretilecek malzemenin türüne göre ölçülerek kesilmekte ve merkez noktası tespit edilmektedir. Ustaların kullandığı malzemeler arasında pergelin önemli bir yeri vardır. Halime Küçük ve Mehmet Küçük, bakırcılığın geometriyle ilişkisi hakkında şunları aktarmıştır: “Bizim işte merkezi bulmak ve hesap yapmak çok önemlidir. Merkezleri kaybedersen yaptığın iş hiçbir şeye yaramaz. Çünkü örs üzerinde çekiç ve keskiyle işleme ve toplamaya merkezden başlanır. Malzeme bir yere kadar toplandıktan sonra harlama işlemi yapılır. Çünkü bakırın şekil alması için yumuşatılması gerekir, yoksa plaka kırılır. Harladıktan sonra istediğin şekli verebilirsin bakıra. Harlamadan sonra pergel atılır ve kordon tutulur. Kordon tutma; bakıra form verme, model yapma ya da meslek diliyle kuşak verme aşamasıdır. Kordon tutulduktan sonra toplamaya devam edilir ve aynı işlemler tekrarlanır.” (KK-1; KK-2).

Bakır işlemeciliğinde kullanılan temel aletler keski, makas, iye, tokmak, örs, çekiç ve cila motorudur. Keski, bakır levha üzerine işleme yapmada, makas levhayı kesmede, iye törpülemeye, tokmak şişirme işleminde, cila motoru parlatmada, örs ve çekiç ise bakırı dövmeye, toplamaya ve şekillendirmede kullanılmaktadır. Bu malzemelerin üretilen ürünün boyutuna, şekline ve niteliğine göre çeşitleri bulunmaktadır. Her ustanın kullandığı malzeme ve malzemeye verdiği ad farklı olabilmektedir. Halime Küçük ve eşinin bakır işlemeciliğinde kullandığı aletler de çeşitlilik göstermektedir. Bu aletlerden biri örstür ve örsün üretilecek malzemeye göre çeşitleri ve değişik ebatları vardır: Tas yapımında *tasmari*, kazan yapımında *kazanmari*, ürünü toplamada *murtat*, ibrik yapımında *ibrik örsü*, ibriklerin, güğümün omzunda *aynainersin örsü*, ürünlerin dilime benzeyen kısımlarında *dilim örsü*, tepsi, leğen kazan gibi ürünlerin tabanlarını düzeltmede *tabla örsü*, tabakların ve ibriklerin kenar kordonunda *ince nari*, tabakların kenarında *yuvrak boynu eğri*, emzik boğazlarında, kapaklarda, kaplarda, bakraçlarda *sivri* adı verilen örs çeşidi kullanılmaktadır (KK-1; KK-2). Çekiçler de yine üretilecek malzemeye göre değişik ebatlarda olup farklı isimler almaktadır. Halime Küçük’ün bakır işlemede kullandığı çekiçler; toplama çekici (miyene çekici), ince nari, kalın nari, toplama narisi, perdah (tabla) çekicidir (KK-1).

Bakırdan yapılan malzemeler eskiden beri insan hayatının vazgeçilmezleri arasındadır. Gerek sağlık, gerekse görünüm açısından bakırdan yapılmış ürünler her dönemde ilgi görmüştür. Özellikle mutfak eşyaları yapımında bakır kullanımı yaygındır ancak son dönemde bakırdan yapılan hediyelik eşyalar da ilgi görmektedir. Bakırın günlük hayatta kullanımıyla ilgili Halime Küçük’ün görüşleri şu şekildedir:

“Bakır, faydası çok fazla olan ama bilinçsiz kullanımdan kaynaklı zararları da olabilen bir malzemedir. Bakırın insan sağlığına da faydaları fazladır; demir eksikliğine, bağışıklığa ve eklem

ağrılarına iyi gelir. Bakır bilezik alıyorlar mesela şimdi, bu bakır bileziklerin bilek ağrılarına iyi geldiği söyleniyor. Eskiden yaşlılarımız, annelerimiz de bileklerine, ağrı olan yerlerine takarlardı. Bakırdan tavaların tencerelerin içi kalaylanır çünkü kalaylanmamış bakırın zehir etkisi vardır. Bakır tavada yapılan yemeğin lezzetini hiçbir malzeme tutmaz ancak yemeğini yaptıktan sonra hemen boşaltmak ve tavayı temizlemek gerek, yoksa zarar verir. Ancak içeceklerde hiçbir zararı dokunmaz çünkü iletişimi sıfırdır. Ancak mümkün olduğu kadar yemeği ve asitli ürünleri bakır ürünlerin içinde bekletmemek gerekir. Eskiden bakır çok daha yaygındı ama alüminyum, plastik, çelik, çinko ve teflon çıktı. İnsanlar ışıltıya ve süse aldanıp bakırlarını sattı ve bu ürünlere yöneldi. Ancak o lezzete ve sağlığa bu ürünlerde ulaşmaları mümkün değil. O nedenle çoğu insan bakırdan vazgeçtiğine pişman oldu. Günümüzde ise bakıra rağbet yeniden artmaya başladı” (KK-1).

Halime Küçük, geçmişten bugüne dek bakırdan yaptığı ürünlerde zengin bir yelpazeye sahiptir. Bu ürünlerden birçoğunu kendi başına üretebilen Halime Küçük, daha büyük çaplı ürünleri ise eşiyile birlikte yapmaktadır. Halime Küçük'ün kendi başına ya da eşiyile birlikte bakırdan ürettiği ürünlere şu örnekler verilebilir: İbrik, şerbetlik, kildan (hamam çantası), hamam taşı, honça, çaydanlık, semaver, keşkek tenceresi, dolma kazanı, lenger (pilav kabı), kahvaltı tepsisi, divan tepsisi, her çeşit tabak, mangal, maşrapa, sürahi, bakraç, tava, yumurta tavası, fırın tavası, cezve, tencere çeşitleri, kavurma sacı, su taşı, leğen, matara, güğüm, tablo, gürz, kılıç, kalkan, alem, sadık kaplama, şömine kapağı vs. Bu ürünler içerisinde sadece Tokat'a has olanlar *honça tepsisi*, *el leğeni*, *ibrik*, *şerbetlik* ve *kildandır*. *Kildan* bir nevi hamam çantasıdır; *honça* gelin damat tepsisi olarak da bilinmektedir. Düğün gecesi gelinle damadın baş başa yemek yemesi için yapılan, içerisinde altı yuvarlak bölme bulunan bakır bir tepsidir. Bu bölmelerin her birine Tokat'a has yemekler konulur. Honça, günümüzün tabldot sisteminin eski bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Eskiden sarayın honça ve şerbetlikleri Tokat'tan gidermiş çünkü mesleğin en iyi ustaları Tokat'taymış (KK-1; KK-2). Honça, Tokat kültürünün önemli sembollerinden biridir ve şehrin coğrafi işaret olarak Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından 03.03.2021 tarihinde tescillemiştir (URL-1). Yörede anlatılan efsaneye göre; Osmanlı döneminde bakır ustaları saray için honça yaparken, ahi kültürüyle yetişen hafızlar honça tepsisi bitene kadar hatim indirir ve böylece bu tepsiyile yapılan servislerin padişaha şifa olacağını ümit ederlermiş (Doğan, 2023, s.407).

Halime Küçük, sosyal medyayı da aktif olarak kullanmakta ve dükkânda üretilen ürünleri takipçilerinin beğenisine sunmaktadır. Küçük, Instagram'da “mehmethalimekucuk” hesabından (URL-2) paylaştığı video ve fotoğraflarla bakırcılık geleneğini tanıtmakta ve bu paylaşımlardan çok olumlu dönüşler almaktadır (KK-1). Halime Küçük, geleneğin geleceği ve bu kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasıyla ilgili çeşitli kaygılar taşımaktadır. Küçük'e göre; geleneği devam ettirecek ustaların yetişmemesi, dövme bakırcılığın seri üretim bakırcılık karşısında direncinin kırılması, zanaat temsilcilerinin devlet ve STK'lar tarafından yeterince desteklenmemesi ve mevcut ustaların ekonomik sıkıntılarla boğuşması nedeniyle mesleğin geleceği tehlike altındadır. Halime Küçük, *aşk* olarak nitelediği bu mesleğin gelecek nesillere aktarılması, bakır tezgâhlarındaki örs ve çekiç seslerinin duyulmaya devam etmesi için meslek erbaplarının desteklenmesini talep etmektedir (KK-1).

3. Zanaatkâr Ölçütleri Bağlamında Halime Küçük'ün Gelenekteki Yeri

Geleneksel Meslekler Ansiklopedisinde bir zanaatkârın sahip olması gereken ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütlerin Bakanlığın zanaatkâr/sanatçı seçiminde mesleki yeterlik bakımından bir yol gösterici olması öngörülmüştür (Ticaret Bakanlığı, 2021: 17). Bu bölümde, Bakanlığın belirlediği

ölçütlere uygunluk açısından Halime Küçük’ün hangi yeterliklere sahip olduğu ve bir zanaatkâr olarak gelenekteki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ölçüt Sırası	Mesleki Ölçütler	Halime Küçük
1	Ustalık belgesine sahip olmak ve ibraz etmek.	Halime Küçük, “bakır işlemeciliği” icra dalında Kültür Bakanlığından 2023 yılında sanatçı belgesi almıştır.
2	Coğrafi işaret tescili yapılan bir ürün üretmek ve satışını yapmak.	Halime Küçük, Tokat adına 26.10.2021 tarihinde coğrafi işaret tescil belgesi alınmış olan “Tokat Honçası” üretmekte ve bu ürünün dükkânında satışını yapmaktadır.
3	Kültür Bakanlığı tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcı listesinde yer almak. Yani Geleneksel El Sanatları ve Türk Süsleme Sanatları alanlarında “Sanatçı Kimliği”ne sahip olmak	Halime Küçük, Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı listesinde yer almaktadır ve bakır işlemeciliği dalında sanatçı kartı mevcuttur.
4	Üretim ve satışı aynı ortamda gerçekleştiren sanat/zanaatkâr olmak.	Halime Küçük, ürettiği bakır ürünleri Tokat Taşhan’da eşiyle birlikte işlettikleri dükkânda satışa sunmaktadır.
5	Mesleğinde usta olarak en az 10 yıl süre ile çalışmış olduğunu belgelendirmek.	Halime Küçük, 1994 yılında ustası Mehmet Küçük’ün yanında çıraklığa başlamış ve 31 yıldır sektörün içerisinde yer almıştır.
6	Kendi meslek çevresince tanınıyor olmak.	Halime Küçük, Tokat’ta kendi meslek çevresinde tanınan bir zanaatkârdır.
7	Esnaf ve sanatkârlar siciline kayıtlı olmak.	Halime Küçük, eşi ve ustası olan Mehmet Küçük’le birlikte zanaatını icra etmektedir. O nedenle dükkânın kaydı eşinin üzerinedir.
8.	Yerel Esnaf ve Sanatkârlar Odası tarafından verilen Onur Belgesi, resmi kurum veya kuruluşlardan alınmış ödül sahibi olmak.	Halime Küçük’ün Esnaf ve Sanatkârlar Odasından ya da diğer kurumlardan aldığı bir ödül ya da belge yoktur.

Bu bilgilerden hareketle, Halime Küçük’ün meslek için belirlenen ölçütler bağlamında gerekli yeterliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak oda kaydının olması gibi bazı ölçütler, hem eşi hem de ustası olan Mehmet Küçük’le birlikte çalışıyor olmasından kaynaklı olarak dolaylı yoldan karşılık bulmaktadır. Aynı dükkânda 31 yıldır birlikte çalıştıkları için Halime Küçük hemen hemen bütün işlemlerde ustası ve eşi Mehmet Küçük’e tabidir. Bu durum onun mesleki kariyerinde kendi

kimliğiyle var olmasının önünde bir engel gibi dursa da Halime Küçük ustası Mehmet Küçük'ün gölgesinde olmayı dahi kendisi için büyük şans kabul etmektedir (KK-1).

Sonuç ve Öneriler

Bakırcılığın Anadolu'daki beşiği kabul edilen şehirlerden biri olan Tokat, binlerce yıllık mesleki hafızayı günümüze kadar taşımayı başarmıştır. Çalışmamız kültürel miras unsuru olarak Tokat'ta bakırcılığın geçmişi ve bu mirasın Tokat'taki tek kadın temsilcisi Halime Küçük'ü tanıtmak üzerine şekillenmiştir. Öncelikle Tokat'ın bakırcılık tarihindeki konumu hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Halime Küçük'ün meslekteki yeri ve önemi incelenmiştir. Yapılan çalışmadan hareketle elde edilen tespitler ve ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Tokat'ın, bakırcılık mesleğindeki yüzlerce yıllık geçmişiyle Türk kültürünün hafıza mekânlarından biri olduğu tespit edilmiştir.

- Bütün zor şartlara rağmen Tokat'ta hâlen bu zanaatın sürmesi geleneğin şehirle bütünleşmeyle ilişkilendirilmiştir.

- Sektörün bir zamanlar Anadolu'daki zirvesi olan Tokat, günümüzde birkaç ustanın çabasıyla geleneği yaşatmaya devam ettiği saptanmıştır.

- Bakırcılığın Tokat'ta bitme noktasına gelmemesi için kurumlarca çeşitli çalışmalar yapılırsa bunlar çok yeterli olmamaktadır.

- Tokat'ta geleneği sürdüren az sayıda ustadan biri de Halime Küçük'tür. Küçük, mesleğe bakır ustası olan eşi Mehmet Küçük'ün yanında merak sonucu başlamıştır. Usta-çırak ilişkisine bağlı olarak yetişmiş; 30 yıl boyunca eşinin mesleki birikiminden faydalanarak ustalık seviyesine kadar ulaşmıştır.

- Halime Küçük, ustası Mehmet Küçük'ün babasına ve amcasına dayanan meslek silsilesinin; zanaatını tezgâh başında sürdürmeye devam eden son halkasıdır.

- Önceleri bir kadın olarak bu mesleği yapması toplum tarafından yadırganırken sonraları büyük takdir görmüştür. Halime Küçük, meslekteki başarısını “heves”, “sabır” ve “aşk” kavramlarıyla açıklamıştır.

- Halime Küçük, bakırcılığın levhadan ürüne dönüştüğü sürece kadarki bütün işlemleri bilmektedir. Kendisi, bir ürünün ortaya çıkma sürecinde A'dan Z'ye bütün aşamaları bilen ve uygulayan Türkiye'deki tek kadın usta olduğunu iddia etmektedir. Halime Küçük; bakır levhanın kesilmesi, işlemelerinin yapılması, toplanması, harlanması, kuşak yapılması, model verilmesi, kalaylanması gibi mesleğin inceliklerini bilmeyi gerektiren bütün işlemlere hâkimdir. Halime Küçük, herhangi bir bakır eşyanın üretilmesini ürün dükkânlarından hiç çıkmadan gerçekleştirebilmektedir. Başka bir ifadeyle bakır işlemeciliği yanında, kalay ve kaynak işini de yapabilmektedir.

- Halime Küçük, bakır işlemeciliğinde kazıma, kabartma ve çöktirme tekniklerini uygulamaktadır. Hassas işçilik gerektiren ve meslekte “yekpare” olarak bilinen yöntemi de başarıyla kullanmakta; kaynaksız, parçasız bir bütün şekilde ürünler çıkarabilmektedir. Bunun yanında bakırdan yapılması mümkün olan hemen hemen her şeyi yapabilmektedir.

- Halime Küçük'ü meslekte farklı kılan en önemli özelliği; orijinal çizimler yapabilmesi, model oluşturabilmesi ve geleneği güncelleyebilmesidir. Geleneksel motifleri kendi tasarımlarıyla

özgün bir kalıba sokan Halime Küçük, model konusunda Tokat'taki en yetkin usta kabul edilmektedir.

- Halime Küçük, meslekte 30 yılını doldurmuştur. İnsanların kurslardan aldıkları belgelerle; örs çekiç görmeyen, tezgâhta işin çilesini çekmeden usta kabul edilmesine karşı çıkmış; o nedenle yereldeki belgeleri reddederek 2023 yılında Kültür Bakanlığında aldığı sanatçı belgesiyle bakır işlemeciliği alanında sanatçı ünvanı elde etmiştir.

- Çalışmamızda, dövme bakırcılığın sektörel olarak önemli sorunlarla karşı karşıya olduğu ve mesleğin bitme noktasına geldiği bizzat yerinde tespit edilmiştir. Halime Küçük; zanaatın yeterince değer görmemesinden, seri üretim karşısında ustalığın önemini yitirmesinden, usta-çırak ilişkisinin kalmamasından ve kurumlar tarafından mesleğin yeterince desteklenmemesinden şikâyet etmektedir. El emeğinin yeniden kıymet kazanması ve devletin zanaat sahiplerine daha fazla kol kanat germesi Halime Küçük'ün meslek adına talepleridir.

- Halime Küçük; eşiyile birlikte bakırdan ürettiği mamulleri sosyal medya aracılığıyla da insanların beğenisine sunmakta, geleneği kitle iletişim araçları vasıtasıyla da tanıtmaktadır. Küçük, ürettiği el emeği ürünlerinin satışını daha çok Taşhan'daki dükkânlarından yapmaktadır.

- Tespit edebildiğimiz en önemli bulgulardan biri de Halime Küçük'ün meslekte eşiyile bütünleşmiş olmasıdır. Bu durum Halime Küçük için avantajları ve dezavantajları bir arada bulundurmaktadır. Halime Küçük'ün Mehmet Küçük sayesinde meslekte ustalık seviyesine geldiği aşikârdır. Ancak bu durumun, Halime Küçük'ün kendi sanatsal yeterlikleriyle ön plana çıkmasında ve meslekteki bireysel var oluşunda engel teşkil ettiği düşüncesindeyiz. Bir başka ifadeyle, Mehmet Küçük gibi yetkin bir ustanın tezgâhında yetişmesi ve birlikte çalışması Halime Küçük'ün mesleki tanınırlıkta bize göre hem şansı hem de şanssızlığı olarak değerlendirilmiştir.

Türk kültür tarihinde Tokat'ın önemli bir yer edinmesini sağlayan unsurlardan olan bakırcılık zanaatının bir kültürel miras unsuru olarak gelecek nesillere aktarılmasında Mehmet ve Halime Küçük gibi ustaların geleneksel bilgisi ve tecrübesi son derece önemlidir. Çalışmamızda değindiğimiz hususlar Halime Küçük'ün meslekte seçkin bir yerinin olduğunu göstermektedir. Tokat'ta bakırcılık zanaatının dününe ve bugününe ışık tutulması, geleneğin Tokat'taki son kadın temsilcilerinden olan Halime Küçük'ün kültür dünyasının dikkatine sunulması amacıyla yapılan bu çalışma ekseninde mesleğin incelikleri ve sorunları da ele alınmıştır. Kültürel arka planında bakırla ilgili derin bir hafızaya sahip olan Tokat'ta; geleneksel bakırcılığın sürdürülebilir olması için, vizyoner bir bakış açısıyla ve sunulacak etkili çözümlerle mesleğin sorunlarının aşılması gerekmektedir. Başta bakırcılık olmak üzere geleneksel meslekleri yeniden canlandırmak için kapsamlı destek projeleri yapılmalı, meslek erbaplarının ekonomik kaygıları ortadan kaldırılmalı ve uzun soluklu planlamalarla nitelikli insan ihtiyacı karşılanmalıdır.

Extended Abstract

Culture is all the values that have taken place in the collective memory of a nation and keep that nation together. These values are transferred from generation to generation with hundreds of years of accumulation and become an element of cultural heritage. Some cities in Anatolia have a rich cultural heritage with their historical, geographical, cultural, social and economic structures. One of these cities is Tokat, which has been the crossroads of cultures and trade routes throughout history. Tokat is one of the cultural memory places of Turkish history in Anatolia. Especially in terms of traditional handicrafts and traditional professions, Tokat has an important place in tradi-

tion. One of the traditional crafts practised in Tokat from past to present is coppersmithing. The available data show that the history of this craft in Tokat dates back to thousands of years ago. In Horoztepe within the borders of Tokat, items made of copper and bronze were found in the Early Bronze Age. In addition, the only place where copper ores from the Early Bronze Age are known to have been smelted is in the Almus district of Tokat. It is reported that the mining activities in Gümüşlük old Madenlik locality, which is 28 kilometres away from Erbaa district, is the only Anatolian site that has continued its function for thousands of years since the beginning of the 4th millennium BC. These findings show that copper processing in Tokat in ancient times was also developed before the arrival of Turks to Anatolia.

It is not known when coppersmithing started after the Turks came to Anatolia. However, during the Ottoman Empire, Tokat regained its characteristic of being an important centre in coppersmithing. Although there are no copper mines in the surrounding area, it is understood from the archive documents of the 15th century that coppersmithing was present in Tokat. Many travellers, especially Evliya Çelebi, emphasised in their travelogues that the coppersmithing tradition in Tokat had become a sector. So much so that in 1790 all copper processing facilities in Anatolia were closed down and Tokat became the only centre of copper processing. Especially the 17th, 18th and 19th centuries are the most important centuries of copper processing in Tokat. In these centuries, copper brought from Elazığ and Diyarbakır was processed and sent to many places, especially Istanbul. In the early 1800s, 300 copper shops and about a thousand people working in these shops are mentioned in Tokat. However, by the end of the 1880s, the copper plants could not compete with Europe and were closed down.

Since the Ottoman Empire until today, many masters have been trained in Tokat who have been practising the profession of coppersmithing. One of them is Halime Küçük, one of the living masters. As a woman, Halime Küçük learnt coppersmithing from Mehmet Küçük, her husband and master. Halime Küçük, who has been practising coppersmithing for about thirty years, gained the title of copper processing master with the artist certificate she received from the Ministry of Culture in 2023. Küçük is able to perform all operations including processing, beating, collecting, harnessing and tinning of copper. In addition, she embroiders her own motifs and patterns on copperware. The fact that she performs the copper making profession as a woman, uses traditional methods as well as modern methods and performs her profession with a unique perspective has made her a unique craftsperson. Halime Küçük, together with her husband, manufactures all the utensils that can be made of copper.

In this study, the tradition of coppersmithing in Tokat, the representatives of this tradition and Halime Küçük, the only female coppersmith of Tokat, are generally mentioned. The study aims to introduce Halime Küçük, who is a coppersmith, to reveal her place in the coppersmithing tradition and her characteristics that distinguish her from other professionals. In order to be able to talk about coppersmithing and the tradition of coppersmithing in Tokat, a wide literature study was conducted and in this direction, articles, travelogues, books, theses, etc. were used. In addition, an interview was conducted with Halime Küçük and her master Mehmet Küçük. The data obtained as a result of observation and interview methods were deciphered and this study was created. At the end of the study; it was determined that the number of masters who will continue the tradition is decreasing, mass production products reduce the demand for handmade products, the profession is not sufficiently supported; it was pointed out that the profession is in danger of extinction if the masters who will continue the tradition are not trained.

Ekler

Ek-1. Halime Küçük

Ek-2. Halime Küçük ve ustası Mehmet Küçük

Ek-3. Halime Küçük ve eşinin

Ek-4. Sivri kapak sahanlar dükkânı

Ek-5. Şerbetlik

Ek-6. Zırh, kalkan

Ek-7. 2.25 m. boyunda ibrik

Ek-8. 75 cm. dilimli tepsi (sini)

Ek-9. Mutfak gereçleri

Ek-10. Honça tepsisi

Ek-11. Leğenli ibrik, ibrik ve buhurdanlık

Ek-12. Hediyelik tablolar

Ek-13. İbrik leğen

Ek-14. Dövme bakır bal küpü

Ek-15. Honça tepsileri, ibrik leğenler

Ek-16. Tablo

Ek-17. Leğenli ibrik, oval sahan, maşrapa

Ek-5. Şerbetlik

Ek-6. Zırh, kalkan

Ek-20. Kildan (hamam çantası)

Ek-21. Bakır kaplama ayna

Kaynakça

- Acunsal, F. (1947). *Gerçeklerin Diliyle Tokat*. İstanbul: Tanin Basımevi.
- Açıkel, A. ve Sağırılı, A. (2005). *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler I. Cilt*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası.
- Açıkel, A. (2012). “Tokat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 219-223.
- Açıkel, A. (2015). “19. Asrın İlk Yarısında Batılı Seyyahların Seyahatnamelerine Göre Tokat Şehri”. *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Cilt 1*, hzl. Ali Açıkel vd. Ankara: Salmat Basım. 135-146.
- Adıgüzel, S. (2022). *Geleneksel Tokat Kültürü*. İstanbul: Saner Basım Hizmetleri.
- Aktüre, S. (1981). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.
- Aktüre, S. (1994). *Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arılı, M. (1984). *Beypazarı’nda Dövme Bakırcılık*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Asarkaya, H. (1936). *Ulusal Savaşta Tokat*. Tokat: Tokat Basımevi.
- Avşaroğlu, N. (2018). *Anadolu Seyahatnamelerinde Madencilik*. Basılmamış İnternet Kaynağı.
- Beşirli, M. (2004). “Tokat Bakır Kalhanesi’nde Tasfiye İşlemleri ve İstanbul’a Sevkiyat (1793-1840)”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (19/1), 9-37.
- Bezirci, Z. (2001). “Konya’da Bulunan Bakır İşçiliğı Ürünü Eserler ve Konya İli Bakır İşçiliğinin Bugünkü Durumu”. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cinlioğlu, H. (1973). *Osmanlılar Zamanında Tokat: Dördüncü Kısım*, Tokat: Barış Matbaası.
- Çelebi, E. (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5.Cilt 1.Kitap*. hzl. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çetin, P. (1956) “Etnografya Müzesindeki Bakır Eserler Üzerine Bir Araştırma”. *Türk Etnografya Dergisi*, S.1, 95-101.
- Doğan, O. (2023). “Geleneğin İcrasında Sembolik Bir Araç: Honça”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 404-418.
- Duman, M. (2011). *Gaziantep’teki Geleneksel Meslekler Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Ergin, M. (1986) *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Genç, M. (1987). “17.- 19.Yüzyıllarda Ticaret Merkezi Olarak Tokat”. *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildiri Kitabı (2-6 Temmuz 1986)*. Ankara. Gelişim Matbaası. 145- 169.
- İşık, Y. (2012). *Tunceli El Sanatları*. Tunceli: Ankara: Anıt Matbaa

- Kaptan, E. (1979). "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular". *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (93-94), 150-162.
- Kaptan, E. (1989). "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Tokat Bölgesinin Yeri ve önemi", *MTA Haberleri*, S. 4, 16-17.
- Kocaturk, G.A. ve Şengül, M. (2015). "Ticaret Merkezinden Yoksulluk Mekânına Sulusokak". *Tokat Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler Kitabı II. Cilt.* (25-26 Eylül 2014), hzl. Ali Açıklı vd. Ankara: Salmat Basım. 385- 410.
- Kolaç, E. (2009). "Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi". *Milli Folklor*. 82, 19-31.
- Kuntay, O. (2015). "Bakır Üretim Yerleri ve Kent Planlama", *Tokat Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler Kitabı II. Cilt.* (25-26 Eylül 2014), hzl. Ali Açıklı vd. Ankara: Salmat Basım. 509-513.
- Morier, J. (1816). *A Journey Throught Persia, Armenia, and Asia Minor, To Constantnople, In The Years 1808 and 1809*, Philadelphia.
- Oğuz, Ö. vd. (2005). *Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Meslekler*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını.
- Oğuz, Ö. (2008). "UNESCO ve Geleneğin Ustaları". *Milli Folklor*. 77, 5-10.
- Oğuz, Ö. (2009). "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği". *Milli Folklor*. 82, 6-12.
- Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özdemir, N. (2006). "Yeni/lenmek ve Nevruz". *Milli Folklor*. 69, 15-27.
- Özgüç, T. ve Akok, M. (1958). *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Sevin, V. (2003). *Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Şimşirgil, A. (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455- 1574)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tızlak, F. (1995). "Osmanlı Döneminde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat ve Diyarbakır". *Bellekten*, 59/ 226, 643-660.
- Ticaret Bakanlığı (2021). *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi C.I.* ed. Aysen Soysaldı. Ankara: Ajans Düş Pınarı.
- Turan, M. (1994). *Kültür Değişimleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ulurasba, A. (2005). *Ateş Çiçeği: Bakır ve Bakırcılık Sanatı*. Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Federasyonu Yayınları.
- Ünal, İ. H. vd. (2016). *Türkiye ve Dünyada Bakır*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- Ünal, Ö. (2023). "Bayburt'ta Sobacılık Mesleği." ed. Emine Gürsoy Naskali. *Soba Kömür Kib-*

rit-Kar Kış Kitabı. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 161-175.

Yurtseven, H. R. ve Kaya, O. (2010). “Topluluk Girişimciliği ve Geleneksel Meslekler”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 5, 2, 21-28.

İnternet Kaynakça

URL-1: Resmi Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni, S.112. file:///C:/Users/User/Downloads/112.pdf (Erişim tarihi: 23.11.2024).

URL-2: “Halime Küçük”. <https://www.instagram.com/mehmethalimekucuk?igsh=MXA4emx4O-TkwczB2MQ==> (Erişim tarihi: 30.11.2024).

Sözlü Kaynakça

KK-1: Halime Küçük, 49 yaşında, lise mezunu, Tokat'ta yaşıyor, bilgileri usta-çırak ilişkisiyle öğrenmiştir (Görüşme tarihi: 30.11.2024).

KK-2: Mehmet Küçük, 70 yaşında, ilkokul mezunu, Tokat'ta yaşıyor, bilgileri usta-çırak ilişkisiyle öğrenmiştir. (Görüşme tarihi: 30.11.2024).